

Seksuaalirikoksesta tuomittujen miesten käsityksiä teostaan: Teon kieltämisen ja vähättelyn sekä kognitiivisten vääristymien psykologinen merkitys tekijälle ja seksuaalirikosten uusimisen

Nina Nurminen

Kirjallinen lopputyö

Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutus 2021–2023

Sisällysluettelo

JOHDANTO JA KIRJALLISUUSKATSAUKSEN LÄHTÖKOHDAT	3
AMMATTILAISTEN KÄSITYKSIÄ SEKSUAALIRIKOKSISTA TUOMITTUJEN TAIPUMUKSESTA KIELTÄÄ JA VÄHÄTELLÄ TEKOA SEKÄ KÄSITYKSIÄ KOGNITIIVISISTA VÄÄRISTYMISTÄ.....	4
UUSINTARIKOLLISUUTEEN VAIKUTTAMISEN PERIAATTEET JA TEON KIELTÄMISEN, VÄHÄTTELYN JA KOGNITIIVISTEN VÄÄRISTYMIEN MERKITYS OIKEUSPSYKOLOGISISSA ARVIOINNEISSA	5
TUTKIMUSKYSYMYKSET JA	
METODI.....	9
KIRJALLISUUSKATSAUKSEN TULOKSET.....	10
KOGNITIIVISET VÄÄRISTYMÄT SEKSUAALIRIKOKSISTA TUOMITUILLA.....	10
TEON KIELTÄMINEN JA VÄHÄTTELY.....	15
KIELTÄMISEN, VÄHÄTTELYN JA KOGNITIIVISTEN VÄÄRISTYMIEN TUTKIMINEN ITSEARVIOINTILOMAKKEILLA.....	18
TEON KIELTÄMISEN JA VÄHÄTTELYN PSYKOLOGINEN MERKITYS TUOMITULLE	21
TEON KIELTÄMISEN JA VÄHÄTTELYN YHTEYS SEKSUAALIRIKOSTEN UUSIMISEEN	23
POHDINTA	26
KOGNITIIVISET VÄÄRISTYMÄT SEKSUAALIRIKOKSIA AIKAANSAAVINA JA YLLÄPITÄVINÄ TEKIJÖINÄ.....	26
TEON KIELTÄMISEN JA VÄHÄTTELYN PSYKOLOGINEN MERKITYS SEKSUAALIRIKOKSISTA TUOMITUILLE	31
TEON KIELTÄMISEN JA VÄHÄTTELYN YHTEYS SEKSUAALIRIKOSTEN UUSIMISEEN	33
LOPUKSI	35
LÄHTEET.....	36

Johdanto ja kirjallisuuskatsauksen lähtökohdat

Tässä kirjallisuuskatsauksessa tarkastellaan seksuaalirikoksista tuomittujen miesten käsityksiä teostaan. On varsin yleistä, että seksuaalirikoksesta tuomittu kieltää tekonsa kokonaan, esimerkiksi ”En ole voinut tehdä väitettyjä seksuaalirikoksia”, tai hän kieltää teon osittain, esimerkiksi ”En muista mitä tapahtui” (Schneider & Wright, 2004). Tuomituilla tavallista on myös omaa vastuuta, teon laajuutta tai teon vaikutuksia vähättelevä tai omaa laitonta toimintaa oikeuttava puhe, esimerkiksi *”pojat itse tulivat asunnolleni enkä tehnyt mitään sellaista, mitä pojat eivät olisi itse halunneet. Pojat olivat luonani nauravaisia – jos olisin tehnyt kuten on väitetty, pojat olisivat varmasti käyttäytyneet toisella tavalla”*. Kognitiivisilla vääristymällä tarkoitetaan uskomuksia, joiden avulla seksuaalirikoksen tekijä selittelee, perustelee ja oikeuttaa tekojaan. Kognitiivisten vääristymien nähdään liittyvän seksuaalirikosten tekemiseen aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä (esimerkiksi Bumby, 1996; Ward & Siegert, 2002; Mihailides, Devilly & Ward, 2004).

Näkemykset kognitiivisten vääristymien luonteesta kuitenkin vaihtelevat. Yhtäältä kognitiiviset vääristymät nähdään syvempinä ajattelun rakenteina ja uskomussysteemeinä, jolloin seksuaalirikoksen tekijä tarkastelee ja tulkitsee ympäröivää maailmaa tavalla, joka tukee seksuaalirikosten tekemistä. Kognitiiviset vääristymät edustavat ikään kuin vääristynyttä tulkintaa todellisuudesta. (Ward & Siegert 2002.) Toisaalta kognitiivisen vääristymän käsitettä käytetään kuvaamaan yleisesti seksuaalirikoksen tekijän seksuaalirikosmyönteistä ajattelua (Gannon & Polaschek, 2007). Ciardha ja Ward (2013) ovatkin kritisoineet kognitiivisen vääristymän käsitteen määrittelyjen epäyhtenäisyyttä pohtien käsitteen hyödynnettävyyttä käytännössä. Kognitiiviset vääristymät ovat kuitenkin useissa seksuaalirikoksen tekijöille tarkoitetuissa kuntoutusohjelmissa työskentelyn kohteina,

koska tutkijat ovat yhtä mieltä kognitiivisten vääristymien yhteydestä seksuaalirikoksia aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä (esimerkiksi Nunes & Jung, 2012).

Tässä kirjallisuuskatsauksessa tarkastellaan kognitiivisiin vääristymiin, teon kieltämiseen ja vähättelyyn liittyviä määritelmiä yhtenäisen ammatillisen käsityksen muodostamiseksi. Oikeuspsykologisen arvioinnin kannalta on olennaisen tärkeää, että arvioitsijoilla on yhtenäinen käsitys teon kieltämisen, vähättelyn ja kognitiivisten vääristymien merkityksestä tekijän puheessa. Yhtenäisen käsityksen merkitys korostuu esimerkiksi tehtäessä oikeuspsykologisia uusimisriski- tai vaarallisuusarvioita seksuaalirikoksista tuomituille tai arvioitaessa tuomitun edistymistä kuntoutuksessa, jota toteutetaan osana tuomion täytäntöönpanoa.

Ammattilaisten käsityksiä seksuaalirikoksista tuomittujen taipuksesta kieltää ja vähätellä tekoa sekä käsityksiä kognitiivista vääristymistä

Se, että seksuaalirikoksesta tuomittu kieltää tai vähättelee tekoaan tai ilmentää puheessaan kognitiivisia vääristymiä, koetaan tuomittujen kanssa työskentelevien ammattilaisten keskuudessa ongelmallisena monellakin tapaa. Ensinnäkin teon kieltäminen ja tuomitun haluttomuus keskustella teostaan voivat vähentää työntekijöiden motivaatiota työskennellä seksuaalirikoksen tekijöiden kanssa. (Moulden & Firestone, 2007). Toiseksi ammattilaisten näkemyksissä teon kieltäminen yhdistetään kuntoutuksen tuloksellisuuteen, toisin sanoen ajatellaan, ettei kuntoutus ole vaikuttavaa, jos tekijä kieltää tekonsa. Kieltäminen nähdään usein ennen kaikkea keskeisenä esteenä kuntoutukseen osallistumisessa. (Harkins, Beech ja Goodwill, 2010). Taustalla vaikuttavat arkiuskomukset siitä, että tuomitun on ensin ”myönnettävä” tekonsa, jotta hän voi osallistua kuntoutukseen eikä kieltämistä tulisi esiintyä tekijän puheessa kuntoutuksen jälkeen, jotta kuntoutuksen voitaisiin sanoa olleen vaikuttavaa. Tyypillinen arkiuskomus on myös teon kieltämisen

näkeminen tuomitun uusimisriskiä lisäävänä tekijä tai uskomus siitä, että korkeariskiset seksuaalirikoksen tekijät kieltävät tekonsa useammin ja todennäköisemmin kuin matalariskiset. (esim. Hanson & Harris, 1998; Schneider & Wright, 2001).

Teon kieltämisen purkaminen nähdään myös kuntoutuksen kohteena joissakin seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitetuissa ohjelmissa. Kieltämisen nähdään liittyvän vähäisempään vastuunottoon, mistä syystä kieltämisen käsittelyä pidetään kuntoutuksellisesti perusteltuna. (esimerkiksi Blagen, Winder, Gregson & Thorne, 2014). Esimerkiksi Kieltäjien ohjelma (Denier's program, Marshall, Thorton, Marshall, Fernandez & Mann, 2001) on tarkoitettu tuomituille, jotka eivät myönnä syyllisyyttään tekemäänsä seksuaalirikokseen. Ohjelman tavoitteena on lisätä osallistujien vastuottoa teostaan. Ohjelmassa on määritelty kriteerit, joiden avulla osallistujan vastuunottoa teostaan arvioidaan. Vastuunoton kriteereitä ovat muun muassa ”tekijä antaa yksityiskohtaisen kuvauksen teostaan ilman työntekijän avustusta”. Toisaalta ohjelman tekijät ovat kuitenkin huomioineet, ettei teon yksityiskohtaisen kuvauksen puute kuitenkaan suoraan ole yhteydessä seksuaalirikosten uusimiseen. (Marshall, Marshall, Serran & Fernandez, 2006, s. 43, 137, 160-161.) Yhteys teon myöntämisen ja vastuunoton välillä ei kuitenkaan ole niin suoraviivainen, koska teon kieltämisen funktiota tekijälle ei varsinaisesti tiedetä, kuten Blagen ja kumppanit (2014) ovat todenneet.

Teon kieltämisen yhdistäminen vastuunottoon on oikeuspsykologisen tutkimusnäytön perusteella tehdyn arvioinnin näkökulmasta pulmallista. Vanhoeckin ja Daelen (2011) mukaan teon kieltäminen onkin monisyinen ilmiö eikä kieltäjiä voi käsitellä yhtenä ryhmänä. Heidän mukaansa kieltämistä tulee tarkastella yksilöllisesti, kokonaisuutena ja siinä kontekstissa, jossa tekijä kieltää tekonsa. Vanhoeckin ja Daelin (2011) mukaan teon kieltämistä ei pitäisikään nähdä uusimisriskitekijänä tai kuntoutuksen esteenä, sillä

kieltäminen liittyy usein tuomitun kokemiin häpeän ja syyllisyyden tunteisiin. Kieltämällä kokonaan tai osittain tekonsa, seksuaalirikoksesta tuomittu välttelee kokemasta tekonsa aiheuttamia häpeän ja syyllisyyden tunteitaan.

Uusintarikollisuuteen vaikuttamisen periaatteet ja teon kieltämisen, vähättelyn ja kognitiivisten vääristymien merkitys oikeuspsykologisissa arvioinneissa

Arkiuskomukset ja tieteellinen tieto teon kieltämisen, vähättelyn ja kognitiivisten vääristymien yhteydestä seksuaalirikosten uusimiseen ja vastuunottoon ovat ristiriitaisia. Ammattilaisten tulisi kuitenkin perustaa käsityksensä tieteelliseen tietoon, sillä ammattilaisten käsityksillä voi olla laaja-alaisia vaikutuksia tehtäessä esimerkiksi oikeuspsykologisia arviointeja.

Seksuaalirikoksista tuomittujen rikosten uusimista ja uusintarikollisuuteen vaikuttamista on tutkittu paljon (esimerkiksi Mpofo, Athanasou, Rafe & Belshaw, 2018; Schumucker & Lösel 2017, meta-analyysitutkimus). Strukturoituihin kuntoutusohjelmiin osallistuvat seksuaalirikoksista tuomitut uusivat seksuaalirikoksia ja ei-seksuaalirikoksia vähemmän kuin ne tuomitut, jotka eivät osallistu ohjelmiin (esimerkiksi Hanson, Harris, Marques, Murphy, Quinsey & Seto, 2002).

Kognitiivis-behavioraaliseen viitekehykseen perustuvien ohjelmien on havaittu olevan kaikkein tehokkaimpia menetelmiä (Polizzi, MacKenzie & Hickman, 1999), koska niissä tuomitut oppivat uudenlaiseen ajatteluun ja käyttäytymiseen liittyviä taitoja (Lösel & Schmucker, 2005). Kognitiivis-behavioraalisella kuntoutuksella pyritään saamaan aikaan muutoksia henkilön ajattelussa (kognitioissa) ja käyttäytymisessä (Yates, 2013). Kuntouksen yhtenä keskeisenä tavoitteena onkin avustaa tuomittua tunnistamaan vääristynyttä ajatteluaan seksuaalirikokseen johtavan käyttäytymisensä taustalla (esimerkiksi Bumby, 1996). Kognitiiviset vääristymät ovat työskentelyn kohteista seksuaalirikoksista tuomituille

tarkoitetuissa ohjelmissa, koska vääristymien on ajateltu saavan aikaan ja ylläpitävän seksuaalirikoskäyttäytymistä (Nunes & Jung, 2012).

Ollakseen uusintarikollisuutta madaltavia, kuntoutusohjelmat tulisi kohdentaa riskin, tarpeen ja vastaanottavuuden periaatteiden mukaisesti (Andrews & Bonta 2010; Andrews & Dowden, 2006). Vaikuttavan kuntoutuksen periaatteet eli riskin, tarpeen ja vastaanottavuuden periaatteet (RTV-periaatteet) esiteltiin ensimmäistä kertaa jo 1990-luvun alkupuolella (Andrews, Hoge & Bonta, 1990).

Periaatteita hyödynnetään myös Suomessa rikoksista tuomituille tarkoitettujen kuntoutusohjelmien kohdentamisessa osana rangaistusajan suunnitelmaa. Seksuaalirikoksesta tuomitun uusimisriskin tasolla (korkea, keskimääräinen, matala) on vaikutusta siihen, millaista kuntoutusta tuomitulle tarjotaan osana tuomion täytäntöönpanoa: Ohjelman intensiteetin ja keston tulee vastata tuomitun arvioitua uusimisriskiä. Mitä korkeampi uusimisriski, sitä pidempikestoisemman ja toteutukseltaan tiiviimmän ohjelman tulee olla. Ohjelmilla pyritään kohdennetusti vaikuttamaan seksuaalirikoskäyttäytymistä aikaansaaviin ja ylläpitäviin krimonogeenisiin tekijöihin, joista rikosmyönteiset asenteet on yksi keskeinen vaikuttamisen kohde (tarpeen periaate).

Ohjelmien toteutuksessa tulee lisäksi huomioida tuomittuun liittyvät yksilölliset tekijät, jotka vaikuttavat kuntoutuksen toteuttamiseen edistävästi tai heikentävästi (vastaanottavuuden periaate). Tällaisia vastaanottavuuteen liittyviä tekijöitä voivat olla tuomitun motivaation taso tai oppimisvalmiudet (vastaanottavuuden periaate). (Andrews & Bonta, 2010; Andrews & Dowden, 2006.) Tutkimuskirjallisuudessa teon kieltämistä tai vähättelyä ei mainita vastaanottavuuden periaatteen yhtedessä. Mutta kuten myöhemmin tässä kirjallisuuskatsauksessa kerrotaan, teon kieltämisellä ja vähättelyllä on tuomitulle

psykologisia merkityksiä. Nämä merkitykset tulisi yksilöllisesti huomioida kuntoutuksen toteutuksessa.

Suomessa korkeariskinen seksuaalirikoksista tuomittu (mies) voi osallistua pitkäkestoiseen, intensiivisesti toteutettuun ja ryhmämuotoiseen STEP-ohjelmaan, joka on rikosspesifi. Suomessa korkeariskisiä seksuaalirikoksista tuomittuja naisia on niin vähän, ettei heille ole tarjolla ryhmämuotoista kuntoutusohjelmaa. Voidakseen osallistua STEP-ohjelmaan (Marshall, 2016), tuomittu ei voi kokonaan kieltää tekoaan, koska ohjelman periaatteiden mukaan ryhmämuotoisena toteutetussa ohjelmassa osallistujilla tulee olla ”jotain mitä käsitellä”. Osallistujan tulee siis myöntää vähintäänkin osittain syyllisyytensä tekoon. Matalariskiselle seksuaalirikoksen tekijöille (tuomitut tai niin sanotut potentiaaliset seksuaalirikoksen tekijät, miehet ja naiset) tarjotaan 16 tapaamiskertaa sisältävän Uusi suunta- yksilöohjelman (Nurminen, 2015) suorittamista tuomion aikana. Myös Uusi suunta-ohjelma on rikosspesifi ja ohjelmalla pyritään vaikuttamaan tekijöihin, jotka saavat aikaan ja ylläpitävät seksuaalirikoskäyttäytymistä. Tuomittu voi osallistua Uusi suunta-ohjelmaan, vaikka hän kieltäisi teon kokonaan aloittaessaan ohjelman. Ohjelmassa kieltämistä tai vähättelyä ei nähdä varsinaisena työskentelyn kohteena, vaan tekijänä, joka huomioidaan osana työskentelyä.

Edellä on kerrottu uusintarikollisuuteen vaikuttamisen periaatteista (RTV-periaatteet) ja vaikuttavista kuntoutusmenetelmistä. Tiedetään varsin hyvin, miten seksuaalirikoksista tuomittujen kuntoutus tulisi kohdentaa ja millaisia menetelmiä tulisi käyttää, jos tavoitteena on madaltaa uusintarikollisuutta. Tuomitun kieltäessä tekonsa, yleinen arkiuskomus on, ettei tuomittu voi osallistua kuntoutusohjelmaan, koska hän ei ota vastuuta teostaan. Vastaavanlainen käsitys on vaikuttanut myös seksualirikoksesta tuomittujen kuntoutusohjelman (Kieltäjien ohjelma) sisältöihin. Koska tuomittu kieltää tekonsa, hän ei anna

tapahtumakuvausta teostaan eikä työskentelyssä siksi päästä käsittelemään tuomitun kognitiivisia vääristymiä. (Marshall, Thorton, Marshall, Fernandez & Mann, 2001.) Käsitteksenä on, ettei työskentelyssä tällöin päästä vaikuttamaan rikollista käyttäytymistä aikaansaaviin ja ylläpitäviin tekijöihin eli uusimisriskitekijöihin. Mutta onko teon kieltämisen ja vähättelyn yhteys vastuunottoon ja tehokkaaseen kuntoutustyöskentelyyn niin suoraviivaista? Onko kieltämisen purkaminen edellytys uusintarikollisuutta madaltavassa työskentelyssä?

Tutkimuskysymykset ja metodi

Tämän kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on määritellä käsitteitä ”teon kieltäminen kokonaan”, ”teon vähättely” ja ”seksuaalirikoksesta tuomittujen kognitiiviset vääristymät” ja tarkastella käsitteiden psykologista merkitystä seksuaalirikoksen tekijöille/tuomituille. Lisäksi selvitetään käsitteiden yhteyttä seksuaalirikosten uusimiseen seksuaalirikoksista tuomituilla.

Tutkimuskysymyksiä on kolme:

1) Mitä kognitiiviset vääristymät ovat ja minkälainen yhteys kognitiivisilla vääristymillä on seksuaalirikoksia aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä?

2) Mitä tarkoitetaan teon kieltämisellä ja vähättelyllä? Mikä saa seksuaalirikoksesta tuomitun kieltämään ja vähättelemään tekoaan ja minkälainen psykologinen merkitys teon kieltämisellä on tuomitulle?

3) Onko teon kieltäminen yhteydessä seksuaalirikosten uusimiseen seksuaalirikoksista tuomituilla?

Kirjallisuushaku tehtiin Sage Journals-tietokannasta 6.2 – 5.3.2023. Hakusanoilla ”Cognitive distortions” AND ”sex offenders” saatiin 3181 tulosta. ”Denial” AND ”sex offenders” 20863 tulosta. Hakusanoilla ”minimization” AND ”sex offenders” löytyi 341 tulosta. Haulla ”minimization” AND ”sex offender” AND ”denial” 4992 tulosta. ”Implicit

theories” AND “sexual offenders” tuotti 114 tulosta. “Child molesters” AND “Cognitive distortions” 214 tulosta. “Denial” AND “Child molesters” 2260 tulosta. Hakusanoilla ”recidivism” AND ”sexual offenders” löytyi 7323 tulosta. Haulla ”sexual offenders AND ”recidivism” AND “denial” löytyi 2071 tulosta.

Aineistohakua ei rajattu vuosiluvun mukaan, koska kirjallisuuskatsauksen yhtenä tavoitteena oli muodostaa kokonaiskuva siitä, miten määritelmät seksuaalirikoksista tuomittujen miesten kognitiivisista vääristymistä ovat kehittyneet vuosikymmenten aikana. Katsaukseen valittiin artikkelit niin sanotun uutuusarvon perusteella eli miten kyseessä olevat tutkimukset ovat vieneet käsitteen määrittelyä eteenpäin tai tuoneet käsitteeseen näkökulmia, joita muut tutkijat eivät ole huomioineet.

Aineistohakua liittyen teon kieltämiseen seksuaalirikoksesta tuomituille ei myöskään rajattu tiettyihin vuosiin, koska tutkimuksellisesti on kiinnostavaa selvittää, milloin ja miten teon kieltäminen on ylipäättänsä huomioitu osana seksuaalirikoksista tuomittujen kuntoutusta tai arviointia ja miten teon kieltäminen on teoreettisesti ylipäättänsä määritelty.

Tässä kirjalliskatsauksessa hyödynnettiin myös Uusi suunta- yksilökuntoutusohjelman teoriaosuutta, jossa Nurminen (2015) on aiemmin käsitellyt teon kieltämistä, vähättelyä ja ajatusvääristymiä. Teoriaosuutta täydennettiin tätä kirjallisuuskatsausta varten tehdyn aineistohaun perusteella tarkoituksena korvata vanhemmat lähteet viimeaikaisemmillä lähteillä, jos se asiansisällön ja kirjallisuuskatsauksen tavoitteiden kannalta oli tarkoituksenmukaista.

Tulokset

Kognitiiviset vääristymät seksuaalirikoksista tuomituilla

Kognitiivisen vääristymän tai ajatusvääristymän käsitteellä tarkoitetaan uskomuksia, joiden kautta seksuaalirikoksen tekijä selittelee, perustelee ja oikeuttaa tekojaan. Kognitiiviset vääristymät ovat uskomuksia tai asenteita, jotka ovat ristiriidassa rationaalisen päättelyn kanssa. (Nunes & Jung, 2012.) Esimerkki kognitiivisista vääristymistä: *”Pojat (uhrit 11- ja 13-vuotiaat) tulivat vapaaehtoisesti luokseni enkä tehnyt mitään sellaista, mitä pojat eivät itse olisivat halunneet. He olisivat voineet koska tahansa lähteä pois. Tuon ikäiset pojat ovat kiinnostuneita seksiasioista ja minä vain neuvoin heitä. Kyse ei todellakaan ollut mistään seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Jos joku on hyväksikäytetty, niin minä. Pojat pyysivät rahaa minulta ja tulivat vielä monta kertaa takaisin luokseni. En todellakaan pakottanut poikia mihinkään. Itse asiassa autoin heitä, koska kukaan muu ei pitänyt heistä huolta”.*

Kognitiivisten vääristymien käsite on yhdistetty seksuaalirikoksiin neljä vuosikymmentä. Abel, Becker & Cunningham-Rathner (1984, artikkelissa Gannon, & Polaschek, 2005), olivat ensimmäisiä, jotka käyttivät kognitiivisen vääristymän käsitettä seksuaalirikoksia aikaansaavana ja selittävänä tekijänä. Abelin ja kumppaneiden (1984) mukaan seksuaalirikoksen tekeminen ei onnistuisi, ellei seksuaalirikoksen tekijä pystyisi perustelemaan tekoa itselleen, koska tiedollisella tasolla tekijä tietää rikkovansa sosiaalisia normeja vastaan. Kognitiivinen vääristymä on siis uskomus, joka kehittyy ristiriidasta sosiaalisten normien ja tekijän poikkeavan seksuaalisen kiinnostuksen välisestä ristiriidasta. Kognitiivisten vääristymien avulla seksuaalirikollinen välttää ottamasta teosta täyttä vastuuta ja samalla säätelee teosta aiheutuvia syyllisyyden ja ahdistuksen tunteita (Bumby, 1996; Mihailides, Devilly & Ward, 2004). Hartleyn (1998) mukaan ajatusvääristymät eivät suoranaisesti saa ketään tekemään seksuaalirikoksia, mutta niiden avulla tekijä saa seksuaalirikoksen tuntumaan oikeutetulta. Ja koska teko tuntuu oikeutetulta, saa se tekijän jatkamaan tekoa eli ajatusvääristymillä on seksuaalirikosten tekemistä ylläpitävä funktio.

Tutkimuskirjallisuudessa kognitiivisen vääristymän käsitettä käytetään varsin epäyhtenäisesti kuten esimerkiksi Ciardha ja Ward (2013) ovat todenneet. Abel, Gore, Holland, Camp, Becker ja & Rathner (1989) erottavat teon kieltämisen ja kognitiivisten vääristymät. Abelin mukaan kognitiivisilla vääristymillä on seksuaalirikoksia ylläpitävä funktio, kun taas Ward ja Keenan (1999) ovat sitä mieltä, että seksuaalirikoksiin liittyvät kognitiiviset vääristymät ovat vain ilmentymiä laajemmista, toimintaa ohjaavista kognitiivisista prosesseista ja skeemoista.

Wardin ja Keenanin (1999) ja Wardin (2000) mukaan yksittäisten, tilannesidonnaisten ajatusvääristymien sijaan pitäisi kiinnittää laajempaa huomiota ajatusvääristymien taustalla oleviin skeemoihin (implisiittisiin teorioihin), jotka toimivat motivaatiotekijänä seksuaalirikoksiin. Implisiittiset teorit ohjaavat seksuaalirikoksen tekijän tapaa havainnoida ja tulkita asioita. Wardin ja Keenanin (1999) mukaan lasten seksuaalisilla hyväksikäyttäjillä on viidenlaisia implisiittisiä teorioita:

1) Lasten näkeminen seksuaalisina eli lapsilla on aikuisenkaltaisia seksuaalisia tarpeita ja kiinnostusta toteuttaa näitä tarpeita;

2) Lapsille ei aiheudu haittaa, jos he ovat seksikontaktissa aikuisen kanssa/ seksikontakti on lapselle hyödyllistä;

3) Seksuaalirikoksen tekijä ei voi käytökselleen mitään/käytös ei ole hallittavissa;

4) Seksuaalirikoksen tekijän omat tarpeet menevät kaikkien muiden henkilöiden tarpeiden edelle, ja

5) Maailma nähdään vaarallisena ja pelottavana ja ainoastaan lapset ovat luotettavia. Implisiittiset teorit ohjaavat havainnointia ja tiedon tulkintaa sekä motivoivat tekijän toimintaan.

Kognitiivisten vääristymien ja implisiittisten teorioiden lisäksi tutkimuskirjallisuudessa puhutaan seksuaalirikoksia sallivista asenteista ja uskomuksista. Erotuksena kognitiivisille vääristymille, seksuaalirikoksia sallivat asenteet ja uskomukset ovat Marunan ja Mannin (2006) mukaan pysyviä ja ei-tilannesidonnaisia. Tällaisten asenteiden on osoitettu olevan seksuaalirikosten uusimiseen liittyvä uusimisriskitekijä (Hanson & Morton-Bourgon, 2004), mistä syystä asenteet ovat seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettujen kuntoutusohjelmissa työskentelyn kohteena (Marshall, Marshall & Ware, 2009; Maruna & Mann, 2006).

Vaikka kognitiivisten vääristymien yhteyttä seksuaalirikoksiin aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä on tutkittu vähintäänkin neljällä vuosikymmenellä, käsitteiden epäyhtenäinen määrittely tekee tutkimusten vertailun vaikeaksi kuten Arkowitz ja Vess (2003) ja Mann (2004) ovat todenneet. Seksuaalirikoksen tekijöillä kognitiivisten vääristymien on ajateltu saavan aikaan ja ylläpitävän seksuaalirikoskäyttäytymistä, mutta kognitiivisen vääristymän- käsitteen määritelmien epäyhtenäisyyden takia ei kuitenkaan täysin tiedetä, miten vääristymät liittyvät seksuaalirikoskäyttäytymiseen (Ciardha & Gannon, 2011; Ciardha & Ward, 2013; Gannon, Ward & Collien, 2007). Siksi kognitiivisten vääristymien asettaminen kuntoutuksen kohteiksi on kyseenalaistettu (esimerkiksi Marshall, Marshall, & Kingston, 2011).

Tutkijat ovat erimielisiä esimerkiksi siitä, onko kognitiivisilla vääristymillä merkitystä ennen seksuaalirikoksen tekemistä, teon aikana vai teon jälkeen. Esimerkiksi lause *”Olimme käyneet saunassa. Istuin vain aamutakki päälläni sohvalla. Lapsi tuli syliini istumaan ja avasi aamutakkini. Seksiähän se halusi, se on selvä. Toteutin vai tytön toiveen.”* voi kuvastaa tuomitun teon aikaisia tai jälkeisiä ajatusvääristymiä tai kyseessä voi olla tuomitun tilanteeseen liittyvää tulkintaa ohjaava skeema, jossa lapsi nähdään lähtökohtaisesti seksuaalisena. Tutkijat ovat käyneet myös keskustelua, edustavatko ajatusvääristymät

seksuaalirikoksen tekijän sisäistä puhetta, jonka avulla tekijä selittelee tekoaan jälkikäteen saadakseen teon tuntumaan oikeutetulta. Vai ilmentävätkö kognitiiviset vääristymät seksuaalirikoksen tekijän syvempiä käsityksiä maailmasta ja itsestään eli implisiittisiä teorioita, jotka motivoivat tekijää kohti seksuaalirikosta. (Gannon, Wright, Beech & Williams, 2006; Tierney & McCabe, 2001.)

Maruna ja Mann (2006) ovat pohtineet ajatusvääristymän käsitteen erilaisuutta ja tutkijoiden tapaa käyttää käsitettä. Maruna ja Mann ovat vahvasti sitä mieltä, että käsitteiden käyttöä tulisi selkeyttää, koska kognitiivista vääristymää käytetään tarkoittamaan yhtä lailla teon jälkeistä selittelyä ("olin niin humalassa, etten tiennyt mitä tein"), teon aikaisia kognitiivisia prosesseja ("koska uhri tuli syliini istumaan, hän halusi seksiä kanssani") ja tekoa tukevaa ajattelua, asenteita ja uskomuksia ("jotkut lapset ovat valmiimpia seksiin aikuisten kanssa"). Marunan ja Mannin vaatimus käsitteiden selkeyttämisestä on perusteltu, koska yleiskäsitteenä "kognitiivinen vääristymä" antaa liian väljän perustan käsitteen yhtenäiselle käytölle etenkin uusintarikollisuutta käsittelevän tutkimuksen näkökulmasta.

Marunan ja Mannin (2006) mukaan on tarpeen erottaa kognitiiviset vääristymät ja skeemat toisistaan, koska kyse on eritasoisista kognitiivisista prosesseista. Heidän mukaansa kognitiiviset vääristymät ovat tilannesidonnaisia (joko teon aikana tai teon jälkeen) ja skeemat yksilön tulkintaa ja toimintaa ohjaavia laajempia ja pysyvämpiä asenteita ja uskomuksia. Jako skeemojen ja kognitiivisten vääristymien välillä on selkeä: Vääristymät ovat laajempien kognitiivisten rakenteiden eli skeemojen yksittäisiä ja tilannesidonnaisia ilmentymiä (Mihailides, Devilly & Ward, 2004). Skeemat puolestaan ovat havaintoja, tulkintoja ja toimintaa ohjaavia kognitiivisia rakenteita, joihin sisältyy tuomitun käsityksiä, uskomuksia ja asenteita itsestä, muista ja maailmasta. Skeemat ohjaavat yksilön havainnointia, tulkintoja ja sen perusteella tehtäviä johtopäätöksiä. Skeemojen sijaan voitaisiin puhua myös yksilön

toimintaa ohjaavista peruskomuksista. Johtopäätösten avulla yksilö valitsee toimintatavan. (Mann & Hollin, 2010.) Seksuaalirikoksista tuomittujen kanssa työskentelyssä olisi hyödyllistä päästä tarkastelussa skeematasolle ja tutkia yhteyttä yksittäisten kognitiivisten vääristymien ja skeemojen sekä seksuaalirikosten välillä. Skeemat (tai implisiittiset tulkinnat tai peruskomukset) ovat kuitenkin jotain sellaista, jota yksilön itsensä on vaikea tavoittaa arkiajattelun tietoisella tasolla. (Millner & Webster, 2004.)

Epäselvyyttä lisää myös teon kieltämisen ja vähättelyn- käsitteiden käyttö kognitiivisten vääristymien yhteydessä ja päinvastoin. Kognitiivisten vääristymien avulla tekijä vähättelee tekoaan ja vastuuttaa uhria: *”Lapsi tuli syliini istumaan ja avasi aamutakkini. Seksiähän se halusi, se on selvä. Toteutin vai tytön toiveen”*, mutta määrittelyistä riippuen kyse voi olla myös teon kieltämisestä. Tutkijat (esimerkiksi Bumby 1996; Hartely, 1998) ovat varsin yksimielisiä kognitiivisten vääristymien yhteydestä seksuaalirikoksia aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä, mutta on osoitettu (esimerkiksi Hanson & Morton-Bourgon, 2005), etteivät teon kieltäminen tai vähättely ole olennaisia seksuaalirikoskäyttäytymistä ylläpitävinä tekijöinä. Tästä syystä käsitteitä kognitiivinen vääristymä, teon kieltäminen ja vähättely tulisi tarkastella erillisinä ilmiöinä.

Teon kieltäminen ja vähättely

Teon kieltäminen tai vähättely on yleistä seksuaalirikoksista tuomituilla (esimerkiksi Marshall ja kumppanit 2001). Nunesin ja Jungin (2013) mukaan kognitiiviset vääristymät ja teon kieltäminen liittyvät toisiinsa, mutta ovat erillinen ilmiö eikä niitä voi tarkastella toistensa synonyymeinä. Heidän mukaansa kieltämisen ja kognitiivisten vääristymien välistä yhteyttä selvittävien tutkimusten pulmana on ollut tutkimusaineistojen pienuus ja erilainen tapa määritellä käsitteet. Omassa meta-analyysitutkimuksessaan Nunes ja Jung (2013)

selvittivät kognitiivisten vääristymien ja kieltämisen välistä yhteyttä lapsen seksuaalisilla hyväksikäyttäjillä. Meta-analyysin tuloksena havaittiin, että lapsen seksuaaliset hyväksikäyttäjät, jotka tuottivat puheessa runsaasti kognitiivisia vääristymiä, myös kielsivät tai vähättelivät enemmän omaa syyllisyyttään tai seksuaalista poikkeavuuttaan, uhrille aiheutunutta haittaa, kuntoutustarvetta tai omaa vastuutaan teostaan. Silti Nunesin ja Jungin mukaan kognitiiviset vääristymät ja teon kieltäminen sekä vähättely ovat erillisiä ilmiöitä. Mistä teon kieltämisessä ja vähättelyssä sitten on kyse?

Seksuaalirikoksiin liittyvää kieltämistä ja erityisesti vähättelyä voidaan tarkastella joko kognitiivisten vääristymien kautta tai niistä irrallisina riippuen siitä, miten kieltäminen ja vähättely määritellään. Vähättelyn käsitettä käytetäänkin joskus rinnakkain kognitiivisten vääristymien kanssa (esim. Tierney & McCabe, 2001). Psykologisesti ajateltuna kieltämisen avulla seksuaalirikoksesta tuomittu säätelee omaa tunnetilaansa välttyäkseen teon herättämillä negatiivisilta tunteilta ja ajatuksilta. Rikoksen kieltämisen nähdään liittyvän myös tuomitun vastuunottoon rikoksestaan ja kieltämällä teon koetaan, ettei seksuaalirikoksen tekijä ota vastuuta teostaan (Schneiderin ja Wright, 2004). Rikoksen kieltäminen tarkoittaa yksinkertaisimmillaan sitä, että tuomittu kieltää tehneensä rikosta, josta hänet on tuomittu:

”En ole sellainen ihminen, joka voisi tehdä tuollaisia tekoja. En voi ymmärtää ihmisiä, jotka käyttävät lapsia seksuaalisesti hyväksi, sellaisille pitäisi antaa kovat rangaistukset. En ole tehnyt mitään sellaista mitä minun on väitetty tehneen. Tytön vanhemmat halusivat kostaa minulle jostain syytä tekemällä perättömän rikosilmoituksen ja tyttö valehteli oikeudessa, Oikeus on tehnyt suuren virheen antaessaan minulle tuomion. Vaimonikin on samaa mieltä, että tässä on jokin ajojahti kyseessä. En ollut edes paikalla kun tekojen väitettiin tapahtuneen”.

Tutkimuskirjallisuudessa teon kieltäminen määritellään eri tavoin tutkijasta riippuen. Marshall ja kumppanit (2001) ovat jakaneet kieltäjät yksinkertaisesti kieltäjiin ja ei-kieltäjiin. Marshall ja kumppanit ovat käyttäneet seksuaalirikoksen kieltäjistä käsitettä ”kategoriset kieltäjät”, jolla he tarkoittavat tuomittuja, jotka täysin ja ehdottomasti kieltävät tehneensä rikosta, josta heidät on tuomittu, ”En ole tehnyt tekoa, josta minut on tuomittu”. Schneider ja Wright (2004) ovat tarkastelleet kieltämistä laajemmin kolmella tasolla: a) Tuomittu voi kieltää rikoksen ja tapahtuneen eli mitään tekoa ei ole tapahtunut (refutation) esimerkiksi ”*En ole tehnyt tekoa, josta minut on tuomittu*”. b) Tuomittu vähättelee rikostaan jollakin tavalla (minimization) ”*Uhri tuli itse syliini istumaan. Koskettelin vain paidan päältä, en ollut sukupuoliyhteydessä*” tai c) Tuomittu käyttää depersonalisointia puhuessaan rikoksestaan. Depersonalisoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että vaikka tuomittu ottaa vastuun teostaan, hän ei kuitenkaan ole valmis näkemään itseään henkilönä, joka tekee seksuaalirikoksia. Depersonalisointi voi näkyä myös siten, että tekijä kieltää a) suunnitelleensa tekoja etukäteen, b) kiihottuvansa seksuaalisesti poikkeavasta materiaalista, c) omaavansa poikkeavia seksuaalifantasioita, d) saavansa seksuaalista tyydytystä teosta, e) tarvitsevansa apua hallitakseen ongelmaansa, f) omaavansa riskin syyllistyä uusiin seksuaalirikoksiin myöhemmin ja g) teossa olleen mitään poikkeavaa. Schneider ja Wright (2004) määrittelyssä teon kieltäminen ja teon vähättely nähdään saman ilmiön osina.

Barbareen (1991, artikkelissa Harkins, Beech & Goodwill, 2010) näkemys kieltämisestä on samansuuntainen kuin Schneiderin ja Wrightin (2004). Barbareen mukaan kieltäminen näkyy seksuaalirikoksesta tuomitun puheissa siten, a) tuomittu kieltää teon osittain, esimerkiksi myöntää seksuaalisen teon, mutta kieltää rikosta tapahtuneen, b) tuomittu kieltää teon täysin (mitään ei ole tapahtunut) ja c) myöntää teossa olleen fyysistä kosketusta,

mutta kieltää seksuaalisen kosketuksen olemassaolon. Barbaree (1991) yhdistää teon vähättelyn osittaiseen kieltämiseen.

Schneiderin ja Wrightin (2004) artikkelissa on kattavasti esitelty erilaisia teon kieltämisen muotoja. Tutkijat tekivät yhteenvedon kuudesta seksuaalirikosten kieltämistä käsittelevästä tutkimuksesta. Yhteenvedossa teon kieltäminen jaettiin seitsemään osa-alueeseen sen perusteella, mihin kieltäminen kohdistui. Tekijä voi kieltää teon kokonaan tai osittain, jolla tarkoitetaan tosiasioiden tai tuomion kieltämistä. Tekijä voi kieltää myös uhrille aiheutuneet vahingot, teon laajuuden, oman vastuun, ennakkosuunnittelun, poikkeavan seksuaalisen kiinnostuksensa ja uusimisriskinsä.

Sekä Schneiderin ja Wrightin (2004) että Barbareen (1991) artikkelissa Harkins, Beech & Goodwill, (2010) määrittelyissä teon vähättely nähdään osana teon kieltämistä. Teon vähättelyllä tarkoitetaan usein sitä, ettei tuomittu kiellä tekoa, mutta vähättelee kuitenkin jotakin tekoon kuuluvaa osa-aluetta, esimerkiksi omaa vastuutaan rikostapahtumien synnyssä, teon suunnitelmallisuutta tai uhrille teosta aiheutuneita haittoja osittain (esimerkiksi Langton, Barbaree, Harkins & Arenovich, 2018).

Kieltämisen, vähättelyn ja kognitiivisten vääristymien tutkiminen itsearviointilomakkeilla

Seksuaalirikollisten, erityisesti lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen, ajattelua ja erityisesti kognitiivisia vääristymiä ja niiden yhteyksiä seksuaalirikosten tekemiseen on tutkittu itsearviointiin perustuvilla kyselylomaketutkimuksilla. Oletuksena on, että seksuaalirikollisten ajattelu eroaa niistä, jotka eivät tee seksuaalirikoksia. Seksuaalirikollisten kognitiivisten vääristymien tutkimiseen on kehitelty erilaisia mittareita, joista voisi mainita esimerkkeinä seuraavat: Cognition Scale (1984, Abel, Becker & Gunningham-Rathner), Cognitive Distortions Test (Beckett, 1987) ja Molest and Rape Scales

(Bumby, 1996). (Walters, Deming & Elliot, 2009.) Teon kieltämisen, vähättelyn ja kognitiivisten vääristymien arviointiin on myös kehitetty useita erilaisia arviointimenetelmiä, joita Tierney ja McCabe (2001) esittelevät tutkimusjulkaisussaan (kts. tarkemmin Tierney & McCabe, 2001). Kognitioiden mittaamisessa on perinteisesti käytetty sekä implisiittisiä mittareita, joiden avulla päästään tarkastelemaan ajattelua ohjaavia perususkomuksia, että itsearviointiin perustuvia kyselyitä. Paquette ja Cortoni (2020) ovat kehittäneet ”Cognitions of Internet Sexual Offending- mittarin (C-ISO).

Seksuaalirikollisten kognitiivisten vääristymien tutkiminen kyselylomaketutkimuksilla on kuitenkin osoittautunut yllättävän hankalaksi. Syitä tähän on useita. Usein mittarit on suunnattu joko lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen kognitiivisten vääristymien arviointiin tai vaihtoehtoisesti aikuisiin kohdistuvista seksuaalirikoksista tuomittujen arviointiin (esim. raiskaukset). Herää kysymys siitä, ovatko lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista tuomittujen ajatusvääristymät erilaisia verrattuna aikuisiin kohdistuneista seksuaalirikoksista tuomittuihin. Tätä näkemystä tukee Abel, Becker & Gunninghamin (1984) tutkimus (mittarina Cognition Scale, 29-väittämää, Likertin 5-portainen asteikko), jonka mukaan lapsen seksuaalisilla hyväksikäyttäjillä on huomattavasti enemmän ajatusvääristymiä kuin raiskaajilla tai verrokkiryhmällä. (Bumby, 1996.)

Toinen huomionarvoinen kysymys on, voidaanko itsearviolomakkeilla saada luotettavaa tietoa seksuaalirikosten taustalla vaikuttavista todellisista ajatusvääristymistä. Asiaa ovat pohtineet artikkelissaan Tierney ja MacCabe (2001). He pitivät kieltämisen, vähättelyn ja kognitiivisten vääristymien arviointiin tarkoitettujen itsearviointimenetelmien ja niihin liittyvien tutkimusten suurimpina heikkouksina tutkimusaineistojen pienuutta sekä vastaajien pyrkimystä vastata sosiaalisesti suotavalla tavalla. Gannon ja Polaschek (2005) ovat todenneet, että on melko ilmeistä, että seksuaalirikoksesta tuomitut haluavat vastata

sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla, koska eivät halua antaa itsestään ja ajattelustaan poikkeavaa vaikutelmaa. Ward ja Keenan (1999) ovat epäilleet sitä, voiko ajatusvääristymiä edes tutkia itsearviointiin perustuvilla kyselylomakkeilla. Heidän mukaansa on epävarmaa, ovatko tuomitut itse edes tietoisia ajatusvääristymistään ja jos ovat, eikö ole luonnollista, että he pyrkivät salaamaan poikkeavaa ajatteluaan tutkijoilta. Wardin ja Keenanin mukaan ajatusvääristymät ovat laajempien kognitiivisten prosessien tuotoksia, jotka eivät avaudu kyselylomaketutkimuksilla. Gannon ja Polaschek (2005) tutkivat kuntoutusohjelmaan osallistuneiden lasten seksuaalisten hyväksikäyttäjien kognitiivisia vääristymiä ennen ja jälkeen kuntoutuksen. Tulosten mukaan kuntoutuksen jälkeen hyväksikäyttäjät ilmensivät puheessaan vähemmän kognitiivisia vääristymiä kuin ennen kuntoutusta, mutta tutkijat löysivät tulokselle muitakin syitä, kuin kuntoutuksen vaikuttavuuden. Esimerkiksi kuntoutusohjelman jälkeen lapsen seksuaaliset hyväksikäyttäjät antavat sosiaalisesti hyväksytyin vastauksen, koska tietävät minkälaista vastausta heiltä odotetaan. Gannon ja Polaschek totesivat, ettei perinteisten itsearviointiin perustuvien kyselylomakkeiden käyttö ole välttämättä hyödyllistä kognitiivisten vääristymien tutkimisessa. Hyödyllisempää olisi käyttää kysymyksiä, jolla päästään kiinni pinta-ajattelun alle, syvempiin uskomuksiin. Nunes, Hermann, White, Pettersen ja Bumby (2018) tutkivat raiskauksiin liittyviä kognitiivisia vääristymiä miesopiskelijoilla (n=660). Opiskelijat täyttivät itsearviointimittarin (Rape Scale) ja arvioivat omaa seksuaalista väkivaltakäyttäytymistä. Tutkimuksen mukaan Rape Scale:lla ei kyetty arvioivaan raiskauksiin liittyviä asenteita. Tutkijat pohtivat, että vastaajat todennäköisesti vastaamaan mittareiden kysymyksiin sosiaalisesti suotavalla tavalla.

Seksuaalirikoksiin liittyvää kieltämistä on tutkittu huomattavasti vähemmän kuin seksuaalirikoksiin liittyviä ajatusvääristymiä. Kieltämisen arviointiin ei ole ollut käytössä yhtenäistä menetelmää, vaan tutkijat ovat rakentaneet oman mittarinsa. Harkins ja

kumppaneiden (2010) tutkimuksessa vastaajien kieltämistä arviointiin itsearviointiin perustuvan Denial Indexin avulla. Tutkijat kehittivät menetelmän Multiphasic Sex Inventoryn pohjalta.

Teon kieltämisen ja vähättelyn psykologinen merkitys tuomitulle

Mikä selittäisi sen, että seksuaalirikoksista tuomitut varsin yleisesti kieltävät rikoksensa joko kokonaan tai osittain tai vähättelevät sitä? Usein rikoksen kieltäminen liittyy sosiaaliseen suotavuuteen, millä tarkoitetaan yksilön pyrkimystä antaa itsestään mahdollisimman suotuisa vaikutelma muiden silmissä (Tan & Grace, 2008). Seksuaalirikoksiin ja seksuaalirikollisiin suhtaudutaan yleisesti ottaen hyvin kielteisesti. Kieltäessään tekonsa, tuomittu välttelee ottamasta itselleen kaikkea sitä, mitä rikoksen myöntäminen toisi mukanaan. Tuomittu tasapainottelee myöntämisen ja kieltämisen välillä punniten seurauksia. Millaisia vaikutuksia myöntämisellä olisi tuomitun sisäisiin tekijöihin (itsetuntoon ja minäkuvaan) tai ulkoisiin tekijöihin liittyen. (Lord & Willmot, 2004.)

Rollnicin (artikkelissa Lord & Willmot, 2004) mukaan teon kieltämistä ei pidä tulkita tuomitun pyrkimyksinä olla vuorovaikutuksessa manipulatiivinen tai hankala, vaan enemmänkin yksilön luonnollisena käyttäytymisenä ambivalenttiin tilanteeseen. Teon kieltäminen osoittaa, että yksilö antaa teolleen merkityksiä, joiden takia hän kieltää tekonsa (Mann & Hollin, 2007).

Teon kieltämisen taustalla vaikuttavat todennäköisesti myös asiakkaan pyrkimykset välttää häpeän kokemusta ja stigmatisoitumista. Stigma on attribuutio tai leima, joka erottaa yksilön muista yksilöistä. Stigmatisoituneella ihmisellä on epätoivottuja tai kielteisiä ominaisuuksia, joiden takia hän erottuu joukosta. Lisäksi stigma sisältää sosiaalisesti jaettuina yhteisiä käsityksiä siitä, minkälainen stigmatisoitunut yksilö on. Häpeä ja stigma liittyvät

toisiinsa, mutta niiden syntymekanismit ovat erilaiset. Häpeä on yksilön kielteinen tunnereaktio siihen, että yksilö kokee epäonnistuneensa täyttämään häneen liittyviä odotuksia. Odotukset voivat olla henkilökohtaisia tai sosiaalisesti jaettuja. Häpeän kokemus syntyy yksilön kokiessa olevansa vastuussa epäonnistumisestaan ja epäonnistumisen johtuvan siitä, että hän on ihmisenä kokonaan kelvoton yksilö, eikä siitä, että hänen käytöksensä olisi kelvotonta (Fortenberry, McFarlane, Bleakley, Bull, Fishbein, Grimley, Malotte, & Stoner, 2002). "Häpeä liittyy kuitenkin nimenomaan vastavuoroisuuden tavoittamiseen, pyrkimykseen saada viesti perille ja toivottu vastaus siihen" (Recharadt & Ikonen, 1994). Häpeä koskee täydellisesti koko yksilöä. Teon (esimerkiksi seksuaalirikoksen) aiheuttama häpeä voi yksilöstä tuntua lamaannuttavalta ja mahdottomalta korjata ja siksi yksilö torjuu häpeän. (Recharadt & Ikonen, 1994.)

Lord ja Willmotin (2004) mukaan teon kieltämiseen voi liittyä kolme erilaista psykologista prosessia, joiden ymmärtäminen auttaa kieltämisen käsittelyssä. Ensimmäinen prosessi kuvaa asiakkaan haluttomuutta luopua muita vahingoittavasta käyttäytymisestään. Haluttomuutta tai halukkuutta ei tule nähdä asiakkaan tietoisena valintana, vaan enemmänkin asiakkaan vaikeuksina tarkastella asioita eri näkökulmista. Lisäksi tähän yhdistyy asiakkaan voimakkaat rikosmyönteiset asenteet. Seksuaalirikoksista tuomituilla tällaisia asenteita ovat esimerkiksi: "lapset hakeutuvat aktiivisesti seksikontakteihin aikuisten kanssa" tai "lapselle ei ole haittaa seksistä aikuisen kanssa". Asenteet voivat olla yksilöllä niin syvällä, ettei hän tunnista niissä olevan mitään poikkeavaa tai väärää. Toinen ja kolmas prosessi ovat yksilöille täysin luontaisia. Työskentelyn päämääränä ei siis ole saada seksuaalirikoksesta tuomittua "tunnustamaan" tekoaan. Jotta työskentelyssä päästään eteenpäin, tulee työntekijän ymmärtää teon kieltämisen ja vähättelyn normaali psykologinen funktio. Kieltämisellä on asiakkaan itsetuntoa ja minäkuvaa suojeleva tehtävä.

Teon kieltämisen ja vähättelyn yhteys seksuaalirikosten uusimiseen

Tyypillinen arkiuskomus on, että teon kieltäminen nostaa tuomitun riskiä syyllistyä uusiin seksuaalirikoksiin ja että korkeariskiset tuomitut kieltävät matalariskisempiä useammin (esim. Hanson & Harris, 1998; Schneider & Wright, 2001). Teon kieltämiseen ja seksuaalirikosten uusimiseen liittyvät arkiuskomukset ja tieteellinen tieto eivät ole yhdenmukaisia. Hanson ja Bussiere (1998) toteuttivat meta-analyysitutkimuksen (61 tutkimusta, n= 28 972 seksuaalirikoksesta tuomittua), jossa selvitettiin seksuaalirikosten uusimista ja uusimisriskitekijöitä. Kaikkein keskeisin uusimista ennustava tekijä oli seksuaalinen poikkeavuus. Yllättävästi teon kieltäminen tai tuomitun vähäinen motivaatio osallistua kuntoutukseen eivät olleet yhteydessä seksuaalirikosten uusimiseen, vaikka kieltäminen lisäsi uusimista muissa rikoslajeissa. Tutkijat arvelivat, ettei seksuaalirikoksiin liity samanlaista rikollista elämäntapaa tai vihamielistä suhtautumistapaa kuin muihin rikoslajeihin, mikä selittää tuloksen. Lund (2000) on kuitenkin kritisoinut Hansonin ja Bussierin (1998) tutkimustuloksia teon kieltämisen problematiikan suhteen, mutta myös tutkimukseen sisällytetyiden tutkimusten heterogeenisyyden ja aineistokokojen takia. Lundin mukaan tulosten kannalta olisi ollut merkittävää, miten meta-analyysiin sisällytetyissä tutkimuksissa kieltäminen on ylipäättänsä määritelty.

Hansonin ja Morton-Bourgonin (2004 a, b) tulokset olivat samansuuntaisia: teon kieltäminen ei ole yhteydessä seksuaalirikosten uusimiseen, mutta muiden rikoslajien yhteydessä kieltäjät uusivat hieman enemmän kuin ei-kieltäjät. Teon kieltämisen ja seksuaalirikoksen uusimisen välinen yhteys ei kuitenkaan ole niin suoraviivainen. Lundin (2000) mukaan seksuaalirikoksesta tuomituilla on todennäköisesti erilaisia yksilöllisiä syitä kieltää tekonsa, mikä pitäisi myös huomioida teon kieltämistä ja rikosten uusimista käsittelevissä tutkimuksissa. Kiinnostavasti Lund myös esitti näkemyksen, että matalariskisillä

tuomituilla kieltäminen lisäisi seksuaalirikosten uusimista, koska matalariskisillä ei ole muita riskitekijöitä. Korkeariskisillä kieltäminen voisi lisätä tai madaltaa uusimisriskiä. Lund ei kuitenkaan avannut tarkemmin näkemyksiään.

Nunesin ja kumppaneiden (2007) tutkimuksessa selvitettiin kieltämisen ja seksuaalirikosten uusimisen yhteyttä 489 seksuaalirikoksesta tuomitulla miehellä. Tutkimukseen osallistuvien henkilöiden uusimisriski arvioitiin Rapid Risk Assessment for Sexual Offense Recidivism (RRASOR) – arviointimenetelmällä, heidät arvioitiin myös Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R)-menetelmällä. Tutkimuksessa rikoksen kieltäjät oli erotettu ei-kieltäjistä, mutta tarkempaa kriteeristöä kieltämisen määrittelyyn ei tutkimuksessa esitelty. Tutkimuksessa havaittiin, että seksuaalirikoksesta tuomitun uusimisriskin tasolla, rikoksen kieltämisellä ja rikoksen uusimisella on yhteyttä, mutta eri tavoin kuin voisi ajatella: Rikoksen kieltäminen lisäsi seksuaalirikoksen uusimisen todennäköisyyttä niiden seksuaalirikoksesta tuomittujen kohdalla, joiden uusimisriski oli arvioitu matalaksi ja joiden lapsiin kohdistuvan seksuaalirikoksen uhrina oli ollut oma lapsi (insestirikos). Korkeariskisillä tuomituilla rikoksen kieltäminen vähensi rikoksen uusimisen todennäköisyyttä. Rikoksen kieltäminen ei myöskään lisännyt rikoksen uusimisen todennäköisyyttä niiden lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista tuomittujen kohdalla, joiden uhrin olivat olleet perheen ulkopuolisia ja tekijälle vieraita. Tutkimuksen tekijät esittävätkin, että rikoksen kieltämisen, rikoksen uusimisriskin ja rikoksen uusimisen välistä yhteyttä on syytä selvittää lisätutkimuksin. Harkins, Beech ja Goodwill (2010) päätyivät tutkimuksessaan samansuuntaisiin tuloksiin kuin Hanson ja kumppanit (2007).

Harkins ja kumppanit (2010) tutkivat rikoksen kieltämisen, tuomitun uusimisriskin ja rikoksen uusimisen välisiä yhteyksiä. Tutkimukseen osallistui 180 seksuaalirikoksesta tuomittua miestä, jotka olivat osallistuneet kognitiivis-behavioraaliseen kuntoutusohjelmaan

osana vankeusrangaistusta tai yhdyskuntaseuraamuksen täytäntöönpanoa. Kokonaisuineisto koostui kolmesta erillisestä tutkimusotoksesta. Osallistujien uusimisriski arviointiin Risk Matrix 2000-arviointimenetelmällä. Rikoksen kieltämistä mitattiin Denial Index-menetelmällä, joka koostuu useista eri arviointimenetelmistä. Tutkimus osoitti, että rikoksen kieltäminen vähensi rikoksen uusimisen todennäköisyyttä korkeampiriskisillä tuomituilla. Lisäksi tutkimuksessa havaittiin, että tuomitun korkea motivaatio osallistua kuntoutusohjelmaan lisäsi rikoksen uusimisen todennäköisyyttä, ellei kuntoutusohjelmaan valinnassa huomioitu tuomitun staattista uusimisriskiä (Risk Matrix 2000 arvioituna).

Langton yms (2008) tutkimuksessa ei puolestaan löydetty yhteyksiä rikoksen kieltämisen ja vähättelyn sekä rikoksen uusimisen välillä. Langton yms. tutkimukseen osallistui 436 kuntoutukseen seksuaalirikoksesta tuomittua miestä, jotka olivat osallistuneet kuntoutuksen rangaistuksen täytäntöönpanon aikana. Tutkimuksessa selvitettiin osallistujien kuntoutusohjelmaan osallistumisen jälkeistä rikoksen kieltämisen tasoa. Tutkimusjoukosta 10 % raiskaajista määriteltiin ”täydelliseksi kieltäjiksi”. Lapsen seksuaalisista hyväksikäyttäjistä täydellisiä kieltäjiä oli vähemmän (6% uhri perheen sisäinen, 6% uhri perheen ulkopuolelta). Seuranta-aika oli keskimäärin hieman yli viisi vuotta. Tutkimusjoukosta 11.2% uusi seksuaalirikoksen seuranta-ajan puitteissa. Tutkimuksessa ei kuitenkaan löydetty yhteyksiä rikoksen kieltämisen ja seksuaalirikosten uusimisen välillä. Tulokseen on tekijöiden mielestä saattanut vaikuttaa keskeisesti se, että tutkimuksen kohderyhmä oli osallistunut kuntoutusohjelmaan ennen rikoksen kieltämisen arviointia. Kuntoutusohjelmien tavoitteena on muun muassa käsitellä rikostapahtumia ja rikokseen liittyvää ajattelua eli itse asiassa tutkimuksen tulos voisi heijastella kuntoutuksen vaikuttavuutta. Tekijöiden mukaan tulokseen saattaa vaikuttaa myös se, että rikoksen kieltäjiä oli tutkimusjoukossa niin vähän, ettei sen perusteella voida tehdä johtopäätöksiä rikoksen kieltämisen ja vähättelyn välillä.

Pohdinta

Tämän kirjallisuuskatsauksen tavoitteena oli tarkastella teon kieltämiseen, vähättelyyn ja kognitiivisiin vääristymiin liittyviä määritelmiä. Tutkimuskysymyksiä oli kolme: 1) Mitä kognitiiviset vääristymät ovat ja minkälainen yhteys kognitiivisilla vääristymillä on seksuaalirikoksia aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä? 2) Mitä tarkoitetaan teon kieltämisellä ja vähättelyllä? Minkälainen psykologinen merkitys teon kieltämisellä ja vähättelyllä on tuomitulle? 3) Onko teon kieltäminen yhteydessä seksuaalirikosten uusimiseen seksuaalirikoksista tuomituilla? Kirjallisuuskatsauksen tulokset esitellään tutkimuskysymyksittäin.

Kognitiiviset vääristymät seksuaalirikoksia aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä

Ensimmäisenä tavoitteena oli selvittää kognitiivisiin vääristymiin liittyviä määritelmiä ja tarkastella vääristymien yhteyttä seksuaalirikoksia aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä. Kirjallisuuskatsauksen perusteella päädyttiin samaan johtopäätökseen kuin Ciardha ja Ward (2013). Kognitiivisilla vääristymillä voidaan tarkoittaa monia asioita ja käsitteen määrittely on niin laajaa, että määrittely vaatii selkeyttämistä ja yhdenmukaistamista. Yksimielisiä tutkijat ovat kuitenkin yhdestä asiasta eli kognitiiviset vääristymät ovat yhteydessä seksuaalirikoksiin aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä.

Eri tutkijat ovat kuitenkin määritelleet kognitiivisen vääristymän omien kriteeriensä perusteella, mikä vaikeuttaa käsitteen yhdenmukaista käyttöä. Tämä puolestaan altistaa virhetulkinnoille, joka on pulmallista etenkin oikeuspsykologisissa arvioinneissa. Esimerkiksi seksuaalirikoksista tuomitun uusimisriskiä arvioiva ammattilainen voi tulkita kognitiivisten vääristymien merkityksen uusimisriskin kannalta suppeammin tai laajemmin riippuen siitä,

minkä merkityksen ammattilainen itse antaa kognitiivisille vääristymille, ellei hänellä ole asiasta tieteellistä tietoa.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan vastata seuraavasti: Kognitiivisilla vääristymillä tarkoitetaan kaikkea sitä ajattelua, jolla seksuaalirikoksen tekijä selittää, perustelee tai oikeuttaa tekonsa ennen tekoa, teon aikana tai teon jälkeen. Kirjallisuuskatsauksen perustella tutkijat eivät tosin ole yksimielisiä siitä, miten vääristymät ajallisesti sijoittuvat suhteessa tekoon (esimerkiksi Maruna ja Mann, 2006). Tämä edellä kuvattu yleinen määritelmä on kuitenkin aivan liian laaja oikeuspsykologisen arvioinnin kannalta jättäen paljon avoimia kysymyksiä vääristymien merkityksestä seksuaalirikoksia aikaansaavina tekijöinä.

Kirjallisuuskatsauksen perusteella määriteltiin kaksi pääluokkaa, joihin kognitiiviset vääristymät sijoitettiin vääristymän merkityksen perusteella: Ensimmäinen luokka nimettiin I. *”Tilannesidonnaiset kognitiiviset vääristymät luvan antajina”*- luokaksi, jossa kognitiiviset vääristymät edustavat seksuaalirikoksen tekijän sisäistä puhetta, jolla hän selittelee, perustelee tai oikeuttaa tekonsa tilannesidonnaisesti tiettyyn tekoon ja tiettyyn uhriin/uhreihin liittyen. Vääristymillä tekijä antaa itselleen luvan teon toteuttamiselle ennen tekoa, teon aikana ja teon jälkeen. Tilannesidonnaisten ja yksittäisten kognitiivisten vääristymien perusteella ei kuitenkaan voida suoraan tehdä johtopäätöstä, että yksittäiset vääristymät edustaisivat tuomitulla myös laajempia, pysyvämpiä ja ei-tilannesidonnaisia seksuaalirikosmyönteisiä asenteita tai skeemoja (Maruna & Mann, 2006).

Seksuaalirikosmyönteiset asenteet ovat yksi keskeisistä seksuaalirikosten uusimisriskitekijöistä (esimerkiksi Helmus-Hanson, Babchishin & Mann, 2013), mistä syystä yksittäisten, tilannesidonnaisten vääristymien erottaminen pysyvämmistä, ei-tilannesidonnaisista asenteista on arvioinnissa tärkeää. Esimerkiksi tuomittu saattaa kertoa

omasta teostaan seuraavasti: *”Harrastimme seksiä tytön (10-vuotias uhri) eikä teosta ollut tytölle haittaa, koska hän nautti siitä mitä tein hänelle. Näin tytön seuraavana päivänä koulussa ja hän oli iloinen ja nauravainen. Jos teosta olisi ollut hänelle haittaa, olisi hän ollut masentunut tai alakuloinen”*. Vastauksessa seksuaalirikoksen tekijä tuottaa runsaasti tekoa oikeuttavaa ja vähättelevää puhetta. Mutta ohjaavatko tekijän ajattelua kyseisessä tilanteessa seksuaalirikoksia sallivat asenteet, jotka kumpuavat syvemmistä kognitiivisista rakenteista? Vai onko kyse yksittäisistä kognitiivisista vääristymistä, jotka ilmenevät tilannesidonnaisesti ja tarkkarajaisesti vain tietyssä teossa tiettyyn uhriin/uhreihin liittyen?

Kysyttäessä tarkentava kysymys samaiselta tuomitulta siitä, mitä hän ajattelee yleisesti lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista ja seksuaalirikosten tekijöistä, tuomittu vastaa *”no yleisesti ottaen seksi lapsen kanssa on erittäin tuomittavaa enkä voi ymmärtää ihmisiä, jotka tekevät niin – minun teossani kyse ei ollut mistään seksuaalirikoksesta vaan molemminpuolisesta nauttimisesta”*. Tuomittu siis näkee lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset yleisellä tasolla tuomittavina, mutta oman tekonsa hän näkee kognitiivisten vääristymiensä perustelemana oikeutettuna. Tämä on linjassa Abelin, Beckerin ja Cunningham-Rathnerin (1989) käsityksen kanssa. Seksuaalirikoksen tekijä tietää rikkovansa sosiaalisia normeja vastaan ja siksi hänen on perusteltava teko itselleen jollakin tavoin.

Esimerkkitapauksessa seksuaalirikoksen tekijän kognitiiviset vääristymät kytkeytyvät tilannesidonnaisesti tiettyyn uhriin ja tekoon, mutta kognitiivisen vääristymien kytkeytymisestä seksuaalirikosmyönteisiin asenteisiin esimerkkihenkilöllämme tarvittaisiin lisätutkimusta. Oikeuspsykologisen uusimisriskiarvioinnin kannalta on olennaista erottaa yksittäiset kognitiiviset vääristymät seksuaalirikosmyönteisistä asenteista, koska kyse on eritasoisista ilmiöistä (Maruna & Mann, 2006). Mistä seksuaalirikosmyönteisissä asenteissa on kyse ja miten ne kytkeytyvät kognitiivisiin vääristymiin?

Toinen luokka nimettiin II. ”*Kognitiiviset vääristymät seksuaalirikoksia sallivien pysyvempien ja ei-tilannesidonnaisten asenteiden ja laajempien kognitiivisten rakenteiden ilmentyminä*” -luokaksi. Tässä luokassa kognitiiviset vääristymät liittyvät seksuaalirikoksen tekijän havainnointia ja tulkintaa ohjaaviin kognitiivisiin järjestelmiin eli skeemoihin tai implisiittisiin teorioihin (Ward & Keenan 1999; Ward, 2006). Vääristymät ovat pysyvempien, ei-tilannesidonnaisten seksuaalirikosmyönteisten skeemojen, asenteiden ja uskomusten ilmentymiä puheessa (Mihailides, Devilly & Ward, 2004). Seksuaalirikoksen tekijän tuottamat kognitiiviset vääristymät ovat ikään kuin konkreettisia vihjeitä ajattelun taustalla vaikuttavista laajemmista seksuaalirikoksia sallivista kognitiivisista rakenteista, uskomusjärjestelmistä ja implisiittisistä teorioista. Lapsen seksuaalisilla hyväksikäyttäjillä tällaisiin implisiittisiin teorioihin sisältyy muun muassa lasten näkeminen seksuaalisesti aktiivisina tai lasten hakeutuminen seksuaalikontakteihin aikuisen kanssa. (Ward & Keenan 1999; Ward, 2006.)

Seksuaalirikoksia sallivat asenteet ja uskomukset liittyvät enemmän skeemoihin ja implisiittisiin teorioihin kuin yksittäisiin kognitiivisiin vääristymiin. Marunan ja Mannin (2006) mukaan seksuaalirikoksia sallivat asenteet ja uskomukset ovat pysyviä ja ei-tilannesidonnaisia. Tällaisten asenteiden on osoitettu olevan seksuaalirikosten uusimiseen liittyvä uusimisriskitekijä (Hanson & Morton-Bourgon, 2004), mistä syystä asenteet ja kognitiiviset vääristymät ovat seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitetuissa kuntoutusohjelmissa työskentelyn kohteina (Maruna & Mann, 2006).

Kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella voidaan korostaa oikeuspsykologisen arvioinnin kannalta ainakin kahta asiaa. Ensinnäkin, seksuaalirikoksista tuomittujen kuntoutuksessa olisi uusintarikollisuutta madaltavan työskentelyn näkökulmasta hyödyllisempää keskittyä tarkastelemaan tuomitun kanssa seksuaalirikoksia sallivia laajempia

ja ei-tilannesidonnaisia asenteita ja uskomuksia, ei niinkään tiettyyn tekoon ja uhriin liittyviä yksittäisiä kognitiivisia vääristymiä.

Kognitiivisten vääristymien mittaamiseen on kehitelty erilaisia mittareita, mutta erityisesti Ward ja Keenan (1999) ovat epäilleet mittareiden käyttökelpoisuutta. Wardin ja Keenanin mukaan on todennäköistä, etteivät seksuaalirikoksen tekijät itsekään ole tietoisia ajatusvääristymistään ja jos ovat, on luonnollista, että he pyrkivät joka tapauksessa antamaan sosiaalisesti suotavia vastauksia. Wardin ja Keenanin mukaan ajatusvääristymät ovat laajempien kognitiivisten prosessien tuotoksia, implisiittisiä teorioita, jotka eivät avaudu kyselylomaketutkimuksilla. Samaan johtopäätökseen päätyivät Gannon ja Polschek (2005). Heidän mukaansa kognitiivisia vääristymiä tutkivien itsearviointiin perustuvien kyselylomakkeiden sijaan olisi hyödyllisempää käyttää kysymyksiä, jolla päästään pinta-ajattelun alla vaikuttaviin syvempiin uskomuksiin ja kognitiivisiin järjestelmiin. Oikeuspsykologisen arvioinnin näkökulmasta voisi ajatella, että seksuaalirikoksesta tuomitun puheessa ilmenevien kognitiivisten vääristymien perusteella ei vielä voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ilman lisätutkimusta.

Toiseksi, yksittäisten, tilannesidonnaisten vääristymien perusteella ei voida päätellä vääristymien yhteydestä tuomitun uusimisriskiin. Sen sijaan ei-tilannesidonnaisten ja pysyvien, seksuaalirikoksia sallivien asenteiden ja uskomusten sekä seksuaalirikosten uusimisen välillä on yhteys (Hanson & Morton-Bourgon, 2004), mutta yksittäisenä uusimisriskitekijänä seksuaalirikosmyönteiset asenteet eivät todennäköisesti saa aikaan seksuaalirikoskäyttäytymistä ilman samanaikaisesti realisoituvia muita riskitekijöitä. Seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitetun kuntoutuksen vaikuttavuuden näkökulmasta merkityksellistä on, mihin kuntoutus kohdennetaan ja millä menetelmillä kuntoutusta toteutetaan. Riskin, tarpeen ja vastaanottavuuden- periaatteiden mukaisesti

kuntoutusohjelmat tulee kohdentaa rikollista käyttäytymistä aikaansaaviin ja ylläpitäviin tekijöihin (tarpeen periaate). (esimerkiksi Andrewa & Dowden, 2006.)

Teon kieltämisen ja vähättelyn psykologinen merkitys seksuaalirikoksesta tuomitulle

Tämän kirjalliskatsauksen toisena tavoitteena oli selvittää teon kieltämisen ja vähättelyn käsitteeseen liittyviä määrittelyjä ja pohtia kieltämisen psykologia merkityksiä tekijälle. Tutkijat ovat määritelleet teon kieltämisen ja vähättelyn eri tavoin, mikä hankaloittaa käsitteen yhdenmukaista käyttöä. Selkein määritelmä oli Marshallin ja kumppaneiden (2001). He olivat jakaneet kieltäjät yksinkertaisesti kieltäjiin ja ei-kieltäjiin. Terminä ”kategorinen kieltäjä” ei jätä juurikaan tulkinnanvaraa. Kategorinen kieltäjä on seksuaalirikoksesta tuomittu, joka kieltää syyllistyneensä tekoon, josta hänet on tuomittu (”en ole tehnyt tekoa, josta minut on tuomittu”). Schneiderin ja Wrightin (2004) määritelmässä teon kieltäminen ja vähättely liitettiin toisiinsa. Tuomittu saattaa vähätellä muun muassa omaa vastuutaan, teon seurauksia, suunnitelmallisuuttaan tai teon laajuutta, mutta myöntää teossa tapahtuneen kuitenkin jotain. sekä Barbareen (1991, artikkelissa Harkins, Beech & Goodwill, 2010) määritelmän mukaan on kolmenlaista kieltämistä: Tuomittu kieltää teon osittain (myöntää teon, mutta kieltää laittoman elementin); Tuomittu kieltää teon täysin (mitään ei ole tapahtunut); Tuomittu kieltää teon fyysisen kosketuksen, mutta kieltää teon seksuaalisen elementin.

Oikeuspsykologisen arvioinnin kannalta olisi selkeämpää erottaa termit kieltäminen, osittainen kieltäminen ja vähättely toisistaan siten, että kieltämisellä viitataan kategorisiin kieltäjiin ja vähättelyllä siihen, että tuomittu vähättelee jotain osa-aluetta teosta. Osittainen kieltäminen sisältyisi luokkaan vähättely. Oikeuspsykologisen arvioinnin ja kuntoutuksen kohdentamisen ja toteuttamisen kannalta sillä on merkitystä, kieltääkö tuomittu kokonaan

syllistyneensä tekoon, josta hänet on tuomittu vai vähätteleekö hän jotain osa-aluetta teossaan. Kieltämisellä ja vähättelyllä on todennäköisesti samanlainen syntymekanismi ja funktio kieltämisen edustaessa vain vahvempaa minän suojamekanismia, defenssiä. Mistä teon kieltämisessä on tutkijoiden mukaan kyse?

Kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella voidaan melko yksiselitteisesti todeta, etteivät arkiuskomukset teon kieltämisestä ja vähättelystä ole linjassa tutkimustiedon kanssa. Tutkijoiden mukaan kieltämisessä voi olla kyse tuomitun pyrkimyksestä sosiaaliseen suotavuuteen (Tan & Grace, 2008). Kieltämällä tai vähättelemällä tekoaan tuomittu pyrkii muun muassa säilyttämään myönteisen käsityksen itsestään (Lord & Willmot, 2004). Rollnicin (artikkelissa Lord & Willmot, 2004) mukaan teon kieltämistä ei pidä tulkita tuomitun pyrkimyksinä olla vuorovaikutuksessa manipulatiivinen tai hankala, vaan enemmänkin yksilön luonnollisena käyttäytymisenä ristiriitaa herättävään tilanteeseen. Tämä olisi seksuaalirikoksen tekijöiden kanssa työskentelevien ammattilaisten tärkeä tiedostaa. Teon kieltämisellä ja vähättelyllä on tekijälle psykologinen funktio, kieltäminen tai vähättely eivät sinällään kerro tuomitun haluttomuudesta käsitellä tekoaan.

Arkiajattelussa elää kuitenkin vahvana käsitys, että seksuaalirikoksesta tuomitun tulisi puhua totta, jotta työskentely on tavoitteellista tai että tuomittu voisi ylipäättänsä osallistua kuntoutukseen. ”Toden puhuminen” yhdistetään usein tuomitun kykyyn antaa yksityiskohtainen kuvaus tekemästään seksuaalirikoksesta ja siihen johtaneista tapahtumista. ”Toden puhuminen” yhdistetään lisäksi myös vastuunottoon ja vastuunoton ajatellaan arkiajattelussa olevan yhteydessä vähäisempään seksuaalirikosten uusimiseen tai kuntoutukselliseen edistymiseen. Oikeuspsykologisessa arvioinnissa käsitteiden väliset yhteydet tulisivat kuitenkin olla tarkasti ja kirkaasti määritelty.

Kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella yleinen arkiuskomus teon kieltämisen ja vähättelyn sekä esimerkiksi vastuunoton välillä ei saanut vahvistusta. Vahvistusta sai näkemys, jossa kieltäminen nähdään seksuaalirikoksesta tuomitulle psykologisesti merkityksellisenä asiana, pyrkimyksenä vastata sosiaalisesti suotavalla tavalla, pyrkimyksenä säilyttää myönteinen minäkäsitys ja pyrkimyksenä välttää kohtaamasta teon aiheuttamia syyllisyyden ja häpeän tunteita. Kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella voidaan tehdä johtopäätös, ettei teon kieltämisen ja vähättelyn tarvitse olla kuntoutuksessa kohde, johon vaikuttamalla pyritään vaikuttamaan tuomitun rikolliseen käyttäytymiseen. Sen sijaan kieltäminen tulee nähdä luonnollisena ilmiönä ristiriitaisessa tilanteessa, ilmiönä, joka ammattilaisen tulee tunnistaa, jotta työskentelyssä myöhemmin päästäisiin käsittelemään seksuaalirikoskäyttäytymistä aikaansaavia ja ylläpitäviä tekijöitä. Kiinnostavaa olisi myös selvittää teon kieltämiseen ja vähättelyyn liittyvien arkiuskomusten taustaa ja syntymekanismeja. Miksi myös ammattilaisilla on hyvin usein käsitys, että tuomitun tulisi myöntää teko, jotta tuomittu voisi osallistua kuntoutukseen tai kuntoutus olisi edistynyt? Arkiuskomuksissa teon kieltäminen yhdistetään kohonneeseen uusimisriskiin, mutta onko näin?

Teon kieltämisen ja vähättelyn yhteys seksuaalirikosten uusimiseen

Kirjallisuuskatsauksessa selvitettiin teon kieltämisen ja seksuaalirikosten uusimisen välistä yhteyttä. Arkiuskomuksissa kieltäminen yhdistetään kohonneeseen riskiin tehdä uusia seksuaalirikoksia. Kirjallisuuskatsauksen tuloksena voidaan todeta, ettei teon kieltäminen pääsääntöisesti ole yhteydessä kohonneeseen uusimisriskiin. Hanson ja Bussiere (1998) toteuttivat laajan meta-analyysitutkimuksen (61 tutkimusta, n= 28972), jonka tulokset olivat melko yllättävät. Teon kieltäminen tai vähäinen kuntoutusmotivaatio eivät lisänneet

seksuaalirikosten uusimista, vaikka kieltäminen lisäsi rikosten uusimista muissa rikoslajeissa. Tutkijoiden mukaan seksuaalirikoksen tekijöillä ei ole samanlaista rikollista elämäntapaa (antisocial lifestyle), joka sellaisenaan on uusimiskiteijä. Hansonin ja Morton- Bourgonin (2004) tulokset olivat samansuuntaisia: teon kieltäminen ei ole yhteydessä seksuaalirikosten uusimiseen, mutta muiden rikoslajien yhteydessä kieltäjät uusivat hieman enemmän kuin ei-kieltäjät. Tutkimustuloksia on myös kritisoitu (Lund 2000), koska kieltämisen määrittelyt vaihtelivat ja meta-analyysitutkimukseen (Hanson & Bussiere, 1998) sisältyvät tutkimukset olivat keskenään hyvin erilaisia.

Teon kieltämiseen ja rikosten uusimiseen liittyvät tulokset ovat on kiinnostavia ja pakottavat pohtimaan teon kieltämisen merkitystä seksuaalirikoksissa versus muissa rikoslajeissa. Jos teon kieltäminen edustaa seksuaalirikoksista tuomituille enemmänkin minän puolustusmekanismia, jolla he suojelevat itseään häpeän ja syyllisyyden tunteilta, mitä teon kieltäminen edustaa muista rikoksista tuomituille? Aiheesta tarvittaisiin lisätutkimusta.

Muistakin teon kieltämistä ja seksuaalirikosten uusimista käsitteleviä tutkimuksia on tehty ja tulokset ovat olleet vaihtelevia, koska tutkimusasetelmat ja -aineistot ovat varsin vaihtelevia. Esimerkiksi Langton yms (2008) tutkimuksessa kieltämisen ja seksuaalirikosten uusimisen välillä ei ollut yhteyttä tuomituilla (n=436), jotka olivat osallistuneet kuntoutukseen rangaistusaikana. Tutkijat itse pohtivat sitä, olisiko tuloksiin vaikuttanut se, että teon kieltämistä arvioitiin vasta kuntoutusohjelman jälkeen. Sen sijaan Harkinsin ja kumppaneiden (2010) tutkimuksen (n=180) mukaan kieltäminen lisäsi seksuaalirikosten uusimista korkeariskisillä seksuaalirikoksista tuomituilla.

Kirjallisuuskatsauksen tulosten perusteella teon kieltäminen ei pääsääntöisesti lisää seksuaalirikosten uusimista, mutta lisätutkimusta tarvittaisiin. Eri tutkimusten vertailun mahdollistamiseksi teon kieltäminen ja vähättelyn käsitteitä tulisi käyttää yhdenmukaisesti.

Teon kieltämisen yhteyttä seksuaalirikosten uusimiseen tulisi tarkastella lisäksi suhteessa muihin tuomitun yksilöllisiin riskitekijöihin sekä peilaten kieltämisen merkitystä seksuaalirikoksesta tuomitun tekijä- ja tekoprofiilin.

Lopuksi

Arkitiedon ja tieteellisen tiedon välinen kuilu on iso tarkasteltaessa teon kieltämisen, vähättelyn ja kognitiivisten vääristymien yhteyttä seksuaalirikosten uusimiseen tai kuntoutuksen vaikuttavuuteen. Oikeuspsykologisissa arvioinneissa tieteellisen tiedon käyttö luo kuitenkin vakuuttavamman perustan kuin arkitieto. Seksuaalirikoksen tekijöiden ja tuomittujen kieltämiseen ja vähättelyyn liittyvä tutkimus on tuottanut melko samanlaisia tuloksia neljä vuosikymmentä ja tulokset ovat vaihdelleet. Tutkijat ovat yhtä mieltä, että kognitiiviset vääristymät, seksuaalirikoksia sallivat asenteet ja skeemat ovat yhteydessä seksuaalirikoksiin aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä, mutta epäselvää on vielä kyseisten tekijöiden täsmällinen yhteys seksuaalirikoksiin. Kirjallisuuskatsauksessa esiteltyjen tutkimusten aineistot perustuivat pääsääntöisesti seksuaalirikoksesta tuomittuihin. Kiinnostavaa olisi toistaa aiemmin toteutettuja tutkimuksia aineistoilla, joissa mukana olisi seksuaalirikoksista tuomitut ja niin sanonut potentiaaliset tekijät, jotka eivät ole vielä syyllistyneet seksuaalirikoksiin. Tällä tavoin voitaisiin saada tarkempaa tietoa kognitiivisten vääristymien ja seksuaalirikosmyönteisten asenteiden yhteydestä seksuaalirikoksia aikaansaavina ja ylläpitävinä tekijöinä.

Lähteet

- Abel, G.G, Gore, D. K, Holland, C.L, Camp, N, Becker, J. V & Rathner (1989): The Measurement of the Cognitive Distortions of Child Molesters. *Sex Abuse* 1989: 2:135
- Andrews D. A., Bonta J. (2010). *The psychology of criminal conduct* (5th ed.). Cincinnati, OH: Anderson.
- Andrews, D. A. & Dowden, C. (2006). Risk principle of case classification in correctional treatment: A meta-analytic investigation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50, 88-100
- Andrews, D. A., Bonta, J., & Hoge, R. D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), 19–52
- Arkowitz, S & Vess, J (2003): An evaluation of the Bumby RAPE and MOLEST Scales as measures of Cognitive Distortions With Civilly Committed Sexual offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, vol 15. No.4, October 2003
- Bumby, K (1996): Assessing the Cognitive Distortions of Child Molesters and Rapists: Development and Validation of the MOLEST and RAPE Scales. *Assessing the Cognitive Distortions of Child Molesters and Rapists: Development and Validation of the MOLEST and RAPE Scales*. Sexual Abuse. 1996
- Blagden; N, Winder, B, Gregson, B & Thorne, K (2014): Making Sense of Denial in Sexual Offenders: A Qualitative Phenomenological and Repertory Grid Analysis. *Journal of Interpersonal Violence* 2014, Vol. 29(9) 1698– 1731
- Ciardha, O C., & Gannon, T. A. (2011). The cognitive distortions of child molesters are in need of treatment. *Journal of Sexual Aggression*, 17, 130-141.
- Ciardha, O & Ward, T (2013): Theories of Cognitive Distortions in Sexual Offending: What the Current Research Tells Us. *TRAUMA, VIOLENCE, & ABUSE* 14(1) 5-21
- Fortenberry, J.D; McFarlane, M; Bleakley, A; Bull, S; Fishbein, M; Grimley, D.M; Malotte, C.K & Stoner, B.P (2002): Relationships of Stigma and Shame to Gonorrhea and HIV Screening. *Am J Public Health*. 2002 March; 92(3): 378–381.
- Gannon, T.A & Polaschek, D.L.L (2005: Do Child Molesters Deliberately Fake Good on Cognitive Distortion Questionnaires? An Information Processing-Based Investigation. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. Vol 17, No.2, April 2005
- Gannon, T. A., Ward, T., & Collie, R. (2007). Cognitive distortions in child molesters: Theoretical and research developments over the past two decades. *Aggression and Violent Behavior*, 12, 402-416.

Gannon, T.A; Wright, D.B; Beech, A.R & William, S (2006): Do child molesters hold distorted beliefs? What does their memory recall tell us? *Journal of Sexual Aggression* (March 2006), Vol 12, No. 1 pp.5-18

Hanson, R.K & Bussiere. M.T (1998): Predicting relapse: A Meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical psychology* , 8, 190-197

Hanson, K.R & Harris, A (1998): Dynamic predictors of Sexual Residivism 1998 –1.
<http://sga.gc.ca>

Hanson, Harris, Marques, Murphy, Quinsey & Seto (2002). *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment April 2002, Volume 14, Issue 2, pp 169–194*

Hanson, K.R & Harris, A.J.R (2001): A Structured approach to evaluating change among sexual offenders. *Sex Abuse* 2001;13;105

Hanson, R. K., & Morton-Bourgon, K. (2004)a: Predictors of sexual recidivism: A updated meta-analysis 2004-2

Hanson, R. K., & Morton-Bourgon, K. E. (2004)b. The Characteristics of Persistent Sexual Offenders: A Meta-Analysis of Recidivism Studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* Copyright 2005 Public Safety and Emergency Preparedness Canada 2005, Vol. 73, No. 6, 1154 –1163

Harkins, L; Beech, A.R & Goodwill, A.R (2010). Examining the Influence of Denial, Motivation, and Risk on Sexual Recidivism. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* 22(1) 78–94

Hartley, C.C (1998): How Incest Offenders overcome Internal Inhibitions Through the Use of Cognitions and Cognitive Distortions. *Journal of Interpersonal Violence* 1998 13:25

Helmus-L, Hanson, R.K, Babchishin, K.M & Mann, R. (2013): Attitudes supportive of sexual offending predict recidivism: A meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse* Volume 14, Issue 1, January 2013, Pages 34-53,

Langton, C.M, Barbaree, H, Harkins, L & Arenovich, T (2008): Denial and Minimization Among Sexual Offenders: Posttreatment Presentation and Association With Sexual Recidivism *CRIMINAL JUSTICE AND BEHAVIOR*, Vol. 35 No. 1, January 2008 69-98

Mpofu, E, Athanasou, J.A, Rafe, C & Belshaw, S.H (2018): Cognitive-Behavioral Therapy Efficacy for Reducing Recidivism Rates of Moderate- and High-Risk Sexual Offenders: A Scoping Systematic Literature Review. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* Volume 62, Issue 1, January 2018, Pages 170-186

Mihailides, S; Devilly, G.J & Ward, T (2004): Implicit Cognitive Distortions and Sexual offending. *Sexual Abuse: A Journal of research and treatment*, Vol. 16, No. 4, October 2004.

Millner, R.J & Webster, S.D (2004): Identifying Schemas in Child Molesters, Rapists, and Violent Offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* October 2005, Volume 17, Issue 4, pp 425-439

Moulden, P & Firestone, P (2007): Vicarious Traumatization The Impact on Therapists Who Work With Sexual Offenders. *Trauma Violence Abuse* January 2007 vol. 8 no. 1 67-83

Nunes, K.N, K.L, Hanson, K.R, Firestone, P, Moulden, H.M, Greenberg, D.M & Bradford (2007): Denial Predicts Recidivism for Some Sexual Offenders *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. June 2007, Volume 19, Issue 2, pp 91-105

Nunes, K.L & Jung, S (2012): Are Cognitive Distortions Associated With Denial and Minimization Among Sex Offenders. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment* 25(2) 166– 188

Nunes, K.L, Hermann, C.A, White, K, Pettersen, C & Bumby, K (2018): Attitude May Be Everything, But Is Everything an Attitude? Cognitive Distortions May Not Be Evaluations of Rape *Sexual Abuse* 2018, Vol. 30(1) 43–62

Nunes, K.L, Hanson, R.K, Firestone, P, Moulden, H.M, Greenberg, D.M & Bradfors, J.M (2007): Denial predicts recidivism for some sexual offenders. *Sex Abuse* . 2007 Jun;19(2):91-105

Nurminen N (2015): Uusi suunta- yksilökuntoutusohjelma. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 1/2015. Rikosseuraamuslaitos

Paquette, S & Cortoni, F (2020): The development and validation of the cognitions of internet sexual offending (C-ISO) scale. *Sexual Abuse* 2020, Vol 32 (8) 907 – 930

Polizzi, MacKenzie & Hickman (1999): What works in adult sex offender treatment? A review of prison- and non-prison-based treatment programs. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 43(3), 1999 357-374

Rechardt & Ikonen, 1994 Rechardt, E & Ikonen, P (1994): Häpeä psyykkisen lamaannuksen aiheuttajana. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim*. 1994;110(3):278. Katsaukset

Schmucker, M & Lösel, F (2017): Sexual offender treatment for reducing recidivism among convicted sex offenders: a systematic review and meta-analysis. July 2017. *Campbell Systematic Reviews* 13(8)

Schneider, S.L& Wright, R.C (2001): The FoSOD: A Measurement Tool for Reconceptualizing the Role of Denial in Child Molesters. *J Interpers Violence* 2001; 16; 545

Schneider, S.L& Wright, R.C (2004): Understanding Denial in Sexual offenders: A Review of Cognitive and Motivational Process to Avoid Responsibility. *Trauma Violence Abuse* 2004; 5;3

Tan, L & Grace, R.C (2008): Social Desirability and Sexual offenders: A review. *Sexual Abuse* 2008 20:61

Tierney, D.A& McCabe, M.P (2001) The Assessment of Denial, Cognitive Distortions, and Victim Empathy among Pedophilic Sex Offenders: An Evaluation of the Utility of Self-Report Measures *Trauma Violence Abuse* 2001; 2; 259

Vanhoeck, K., & Daele, E. V. (2011). Denial of sexual crimes: A therapeutic exploration. In D. P. Boer, R. Eher, L. A. Craig, M. H. Miner, & F. Pfäfflin (Eds.), *International perspectives on the assessment and treatment of sexual offenders: Theory, practice, and research* (pp. 355–372). Wiley-Blackwell

Ward, T. (2000). Sexual offenders' cognitive distortions as implicit theories. *Aggression and Violent Behavior* 5, 491- 507

Ward, T & Keenan, T (1999): Child Molester's Implicit Theories. *Journal of Interpersonal Violence* 1999 14:821

Ward, T., & Siegert, R. (2002). Toward a comprehensive theory of child sexual abuse: A Theory knitting perspective. *Psychology, Crime, and Law*, 3819-3,

Yates, P.M (2013): Treatment of Sexual Offenders: Research, Best Practices, and Emerging Models. *INTERNATIONAL JOURNAL OF BEHAVIORAL CONSULTATION AND THERAPY* 2013, VOL. 8, NO. 3-4